

LBRIS

We know
books

ANTHONY EVERITT

ATENA

**POVESTEA CELEI MAI MARI
CIVILIZAȚII A LUMII**

Traducere din limba engleză de
AURELIA ULICI

LITERA
București

<i>Lista hărților</i>	9
<i>Prefață</i>	11
<i>Introducere</i>	21

PARTEA I CELE TREI SOCIETĂȚI

Capitolul 1. Un erou național	33
Capitolul 2. Un stat războinic	41
Capitolul 3. Catârul persan	53

PARTEA A II-A INVENTAREA DEMOCRAȚIEI

Capitolul 4. Eliberare	73
Capitolul 5. Prietenul săracilor	88
Capitolul 6. Conducătorii de care ale sufletului	96
Capitolul 7. Inventarea democrației	108

PARTEA A III-A AMENINȚAREA PERSANĂ

Capitolul 8. Jefuitori de la Răsărit	121
Capitolul 9. Vulpea și ariciul	136
Capitolul 10. Invazia	149
Capitolul 11. Faptele unor idioți	162
Capitolul 12. „O, divină Salamina“	170

FĂURITORII IMPERIULUI

Capitolul 13. Liga Națiunilor	191
Capitolul 14. Căderea	207
Capitolul 15. Binevoitoarele	223
Capitolul 16. Încununat cu violete	233

PARTEA A V-A

MARELE RĂZBOI

Capitolul 17. Prizonierii de pe insulă	255
Capitolul 18. Omul care nu știa nimic	283
Capitolul 19. Prăbușirea	297
Capitolul 20. Sfârșitul democrației?	319

PARTEA A VI-A

UN LUNG RĂMAS-BUN

Capitolul 21. Rândul Spartei	341
Capitolul 22. Cheroneea – „Fatală pentru libertate“	366
Capitolul 23. Postfață – „O gaură uitată de Dumnezeu“	403
<i>Glosar</i>	409
<i>Cronologie</i>	413
<i>Mulțumiri</i>	421
<i>Surse</i>	423
<i>Bibliografie</i>	427
<i>Surse vechi, abrevieri</i>	431
<i>Note</i>	435
<i>Indice</i>	471

Bazinul egeean	18
Atena antică	20
Câmpia de la Maraton	128
Bătălia de la Salamina	176
Atena, Pireu și Zidurile Lungi	220
Bătălia de la Cheroneea	394

PARTEA I

Cele trei societăți

UN EROU NAȚIONAL

Geografia patriei lor a contribuit la modelarea caracterului colectiv al vechilor atenieni și al tuturor celorlalte comunități izolate care împărțeau peninsula greacă. Munții stâncoși și goi sunt presărați cu numeroase câmpii mici și fertile. Dar o mare parte din sol este uscat și pietros, mai potrivit pentru măslini decât pentru grâu. Călătoria pe uscat între aceste puține centre de locuit era anevoioasă.

Atena era principalul oraș al regiunii Attica, o întindere triunghiulară de pământ plat, de aproximativ 2 330 de kilometri pătrați. Pe două laturi, această câmpie este presărată cu dealuri și înconjurată de munți, iar pe a treia este mărginită de mare. Muntele Himet era renumit pentru miere, și încă este, iar muntele Pentelikon, pentru marmura sa de culoarea mierii, din care au fost construite temple pentru zei. Au fost găsite și exploatare depozite bogate de plumb și argint la Laurium, în sud-est. Verile sunt fierbinți și uscate, iar ploile abundente marchează începutul toamnei.

Sărăcia pământului Greciei a adus trei consecințe. A născut un individualism feroce, un refuz aprig de a fi de acord cu cei care locuiau de cealaltă parte a munților; statele erau numeroase și mici, iar Atena era unul dintre cele mai mari. Incapabili să-și hrănească numărul tot mai mare de oameni, atenienii au devenit navigatori, chiar dacă navigația era periculoasă în iernile cu vânt puternic. Prin secolul al VIII-lea s-au alăturat altor state grecești, exportând surplusul de cetățeni în noile așezări din apropierea litoralului mediteranean și importând cereale din bazinul Mării Negre și din alte părți în cantități tot mai mari.

Citadela Atenei era Acropole, sau „orașul de sus“, un afloriment aproape de necucerit, care se ridica la 150 de metri deasupra nivelului mării. Există dovezi ale prezenței umane încă din 5 000 î.Hr., dar se știe prea puține despre acest loc din perioada monarhilor micenieni. Atenienii susțineau că aparțin unui grup etnic numit ionieni, care trăiseră dintotdeauna în Grecia (cuvântul derivă de la Ion, un rege legendar al Atenei). La scurt timp după data tradițională a căderii Troiei, spre sfârșitul mileniului al II-lea, un alt grup, numit doriene, vorbitori

de greacă, dar cu propriile obiceiuri culturale și propriul dialect, a venit din nord și s-a stabilit în Grecia. Sub presiunea acestor nou-veniți, unii ionieni au emigrat în Asia Mică, unde s-au stabilit și au prosperat. Atena susținea că ea era „cel mai vechi teritoriu al Ioniei”¹ și simțea o oarecare responsabilitate pentru verii ei de peste mări.

Câte dintre aceste credințe sunt adevărate nu putem spune în acest moment și nu avem altceva de făcut decât să începem povestea mai degrabă cu o ficțiune instructivă decât cu fapte care nu pot fi recuperate.

Viitorul Atenei era hotărât de o zeiță, Pallas Atena, și de un rege pe nume Tezeu, ale căror trăsături de caracter legendare exprimă, în bine sau în rău, identitatea ateniană.

Cel mai bine era să nu ai de-a face cu Atena. Din clipa în care s-a născut a emanat putere. Tatăl ei, Zeus, s-a culcat cu Metis, personificarea divină a înțelepciunii, dar apoi a avut îndoieli. Temându-se că, odată ce copilul va crește, va deveni mai inteligent decât el, a căscat gura larg și a înghițit-o pe Metis. Nouă luni mai târziu, a fost cuprins de o migrenă crâncenă. I-a poruncit fiului său Hefaistos, zeul fierarilor, să-l lovească în cap cu un topor, în speranța că astfel îi va ușura suferința. Fierarul divin s-a supus și a scos-o pe Atena din crăpătura craniului lui Zeus, deja adultă și complet înarmată.

A rămas pentru totdeauna fecioară și o fată băiețoasă. Ca zeiță a războiului, Atena îl putea învinge în luptă pe fratele ei vitreg Ares (Marte, la romani), stăpân absolut al bătăliilor, căruia îi plăcea să măcelărească oameni și să jefuiască orașe. Cu toate acestea, Atenei nu-i plăcea să lupte și prefera să rezolve disputele prin discuții și mediere. Era patroana meșteșugurilor și a confecționării hainelor.

Prin faptul că are un oraș care îi poartă numele, este unică printre olimpieni. A considerat Atena ca fiind a ei în urma unei dispute cu zeul mării, și fratele lui Zeus, Poseidon. Ca semn al stăpânirii, acesta din urmă și-a înfipt tridentul în Acropole și un izvor mare de apă a izvorât din stâncă (curge și astăzi). Mai târziu, Atena și-a anunțat pretenția într-un mod mai pașnic, plantând primul măslin lângă izvor. Furios, Poseidon, a provocat-o la duel, dar Zeus a insistat pentru o mediere pașnică. Un tribunal al zeilor olimpieni i-a acordat premiul Atenei. Ca răzbunare, Poseidon a trimis un tsunami pentru a inunda Attica, așa că ea și-a stabilit reședința în oraș, pe care l-a păzit cu grijă.

Încă din timpuri străvechi, atenienii au întâmpinat-o pe zeiță cu brațele deschise. A fost mama adoptivă a unuia dintre primii regi, semizeul Erechtheus. Din felul în care vedea el lucrurile în secolul al VIII-lea, Homer îi sărbătorea

pe atenienii din splendida lor cetate de pe tărâmul generosului Erechtheus, fiu al Pământului roditor, care a fost crescut de Atena, fiica lui Zeus, și pus de ea în altarul ei bogat, unde i se aduc ofrande în fiecare an, la timpul convenit, de către tinerii atenieni.²

Atenienii au învățat de la zeița lor protectoare că forța militară este o componentă neprețuită a politicii, dar că ar fi trebuit temperată de *metis*, înțelepciune sau, în sensul ei mai puțin complet, ingeniozitate și viclenie.

Egeu, legendarul rege al Atenei în epoca miceniană, nu avea copii, dar în călătoriile sale s-a bucurat de o noapte cu o prințesă atrăgătoare. Bănuia sau poate pur și simplu spera că rămăsese însărcinată, așa că a ascuns o sabie și o pereche de sandale sub o stâncă. Înainte de a pleca, i-a spus femeii că, dacă aduce pe lume un fiu, va trebui să-i arate unde sunt când se va face mare și să-i spună să le ia cu el la Atena.

La timpul potrivit, ea a născut un băiețel, pe care l-a numit Tezeu. Când s-a făcut mare, acesta a aflat de la mama sa despre semnele care îi transmiteau un mesaj din partea lui Egeu. A făcut ce i s-a spus și a ridicat ușor stânca. A refuzat să ia corabia până la Atena, deși era cel mai sigur mod de a călători. În schimb, în căutarea unei aventuri, a pornit către Atena pe uscat. Pe drum a întâlnit și a învins câțiva adversari periculoși. Primul dintre ei învârtea o ghioagă mare, pe care mai apoi Tezeu a purtat-o mereu cu el, așa cum Heracle, pe care îl admira foarte mult, purta întotdeauna pielea unui leu pe care îl omorâse. Apoi a urmat Sinis, zis Pityocampes (cel care îndoiaie pini), care ataca și lega trecătorii de doi pini pe care îi apleca la pământ; apoi le dădea drumul, sfâșiindu-și victimele.

Excitat, Tezeu a urmărit-o pe fiica frumoasă a lui Sinis, care, dând dovadă de multă înțelepciune, a luat-o la fugă. Plutarh povestește că

a căutat-o peste tot, dar dispăruse într-un loc plin de tufișuri, stuf și sparanghel sălbatic. Fata, în inocența ei copilărească, implora plantele să o ascundă; și le promitea că, dacă o salvează, nu le va călca sau nu le va arde niciodată. Tezeu a strigat-o și i-a dat cuvântul că nu-i va face rău, ci o va trata cu respect – și ea a ieșit.³

Îndată ce a prins-o, a dus-o în patul său. După ce ea i-a dăruit un fiu, a căsătorit-o cu un oarecare. De-a lungul vieții, Tezeu a fost un prădător sexual.

După această distracție și-a continuat eforturile herculeene. Următoarea pe lista lui a fost înfricoșătoarea scroafă cromioniană; unii spuneau că nu era un porc, ci o criminală depravată care fusese „poreclită Scroafa din cauza vieții și a obiceiurilor sale”.⁴ Oricum ar fi fost, Tezeu a omorât-o. Apoi l-a lichidat pe tâlharul Sciron. Modul său de operare era să-și întindă picioarele în fața trecătorilor pe o potecă îngustă de pe o stâncă și să insiste ca aceștia să i le spele. În timp ce făceau asta, îi arunca în mare. Dintre toate încercările, cea mai îngrijorătoare era cea reprezentată de Procust, care îi obliga pe călători să se așeze pe patul lui de fier; dacă erau prea înalți, le tăia picioarele și, dacă erau prea scunzi, îi întindea până aveau dimensiunea potrivită.

În cele din urmă, Tezeu a ajuns la Atena. Nimeni nu-l cunoștea acolo. Tunica sa era neobișnuit de lungă și îi atingea picioarele. Avea părul împletit și, potrivit unui comentator antic, „arăta bine”.⁵ A trecut pe lângă șantierul unui templu, iar constructorii l-au luat în râs. Ce căuta o fată de măritat rătăcind de una singură? – l-au ironizat ei. Tezeu n-a spus nimic, dar a luat boii de la căruța acestora și i-a aruncat peste acoperișul pe jumătate construit al templului. Nu era omul care să tolereze proștii.

Străinii din Grecia Antică era primiți de obicei cu ospitalitate și regele i-a oferit lui Tezeu o masă în palatul său de pe Acropole. Soția sa, celebra vrăjitoare Medeea – întoarsă de la Marea Neagră împreună cu argonauții –, știa cine este Tezeu. Temându-se că poziția ei va fi amenințată de apariția unui fiu, ea l-a convins pe bătrânul și infirmul Egeu să-l otrăvească la cină pe acest oaspete străin, care putea crea probleme.

La rândul său, tânărul s-a gândit că este mai bine să-și dezvăluie cu tact identitatea; când s-a servit carnea, a scos sabia ca și cum ar fi vrut să taie o bucată, în speranța că regele o va recunoaște. Egeu a văzut arma și și-a dat seama imediat care este identitatea sa. Putem presupune că mâncarea a fost înlocuită. După ce a învins câțiva pretendenți la succesiune, Tezeu a devenit următorul moștenitor. Medeea a părăsit orașul.

Nu după mult timp, din Creta au sosit colectori de ofrande umane.⁶ Cea mai mare dintre insulele grecești era centrul unei mari civilizații maritime, care a înflorit aproximativ din 2700 până în secolul al XV-lea.

Arheologii moderni au numit-o civilizație minoică, după regele mitic al Cretei, Minos.

Fiul său murise în mod misterios și violent, în timpul unei vizite la Atena, probabil de mâna lui Egeu. Minos a fost turbat de durere. A purtat și a câștigat un război de răzbunare împotriva Atenei și, ca despăgubire pentru pierderea suferită, a cerut să i se dea la fiecare nouă ani șapte băieți și șapte fete, desemnați prin tragere la sorți. Aceștia erau trimiși în Creta și închiși într-un labirint unde trăia un monstru pe jumătate om, pe jumătate taur, numit Minotaur. Se născuse în urma unei legături extraconjugale între soția lui Minos, Pasiphae, și un taur alb de care aceasta se îndrăgostise nebunește. El ucidea toți captivii.

Opinia publică ateniană era extrem de critică la adresa lui Tezeu. Moștenitorul tronului, un bastard și un străin, scăpa basma curată, în timp ce copiii legitimi ai oamenilor obișnuiți erau trimiși la o soartă îngrozitoare. Tezeu a înțeles ideea și s-a oferit voluntar să facă parte din grupul celor oferiți ca tribut și să omoare Minotaurul.

Având o fire vicleană, el a schimbat două fete cu un cuplu de băieți frumoși (dar virili); cu băi calde le-a făcut pielea catifelată, i-a ținut la adăpost de soare, i-a pus să se machieze, le-a dat rochii și i-a învățat să meargă precum femeile (vom vedea mai târziu că aceasta n-a fost singura ocazie în care un grec a folosit travestiți ca șiretlic).

În ocaziile anterioare, nava care transportase captivii înălțase un steag negru, în semn de doliu. Dar Tezeu a promis că-i va da căpitanului un alt steag, unul alb, pe care să-l arboreze la călătoria de întoarcere, ca semn că-l omorâse pe Minotaur.

Fiica lui Minos, Ariadna, s-a îndrăgostit de Tezeu și i-a arătat cum să se descurce pe drumurile încurcate ale labirintului. I-a dat un ghem de sfoară, pe care acesta l-a desfăcut în timp ce mergea, ajutându-l astfel să găsească drumul înapoi. Așa cum jurase, a omorât Minotaurul și i-a tăiat capul.

Tezeu împreună cu ceilalți băieți și fete au scăpat din Creta. Ariadna, acum însărcinată, și sora sa au plecat împreună cu ei, dar au fost lăsate pe insula Naxos. Disperată, Ariadna s-a spânzurat (sau, după altă povestire, ca să se consoleze, s-a măritat cu Dionysos, zeul vinului, aflat în trecere pe acolo).

Tezeu și căpitanul corabiei au uitat să schimbe pânzele când s-au apropiat de Attica. Când Egeu a văzut corabia intrând în port, arborând steagul negru, s-a sinucis, aruncându-se de pe Acropole.

Așa cum am văzut, Tezeu avea felul lui de a păcăli femeile, uneori violent. El și cel mai bun prieten al său, un tesalian pe nume Pirithous, au răpit-o pe Elena, care mai târziu avea să devină „Elena din Troia“. Tezeu avea 50 de ani, iar ea era o fată care încă nu ajunsese la pubertate; el a susținut că intenționează să o păstreze până când avea să fie suficient de mare pentru a se căsători și a face sex cu ea. Dar a fost salvată și planul lui a dat greș.

Tezeu s-a alăturat unui război împotriva amazoanelor, niște femei agresive care renunțaseră la bărbați. Regina lor, Hipolita⁷, a fost păcălită și urcată pe nava lui Tezeu; acesta a dus-o la Atena, unde s-a căsătorit cu ea. Cu toate acestea, în curând a alungat-o, în favoarea surorii mai mici a Ariadnei, Fedra.

Lui Pirithous i-a venit ideea nu foarte inteligentă de a coborî în Infern⁸ și de a o răpi pe regina morților, Persefona. L-a luat cu el pe Tezeu și împreună au rătăcit pe la hotarele Tartarului, un abis fără fund, unde cei păcătoși sunt torturați la nesfârșit. Au fost prinși și duși spre pedeapsa veșnică de către Furii, zeițele antice ale răzbunării, care aveau șerpi în păr și bice în mâini. Ambii bărbați au fost așezați pe Scaunul Amneziei; au rămas acolo, ținuți de șerpi încolăciți. Aici urmau să trăiască, sau poate să trăiască doar parțial, pentru totdeauna.

Printr-o întâmplare norocoasă, Heracle era în vizită. Primise ultima lui însărcinare, capturarea lui Cerber, câinele cu trei capete care păzea intrarea în Infern. El a convins-o pe Persefona să uite trecutul, iar Tezeu a fost readus în lumea celor vii. Tovarășul său n-a fost iertat și, din câte știm, încă suferă.

La întoarcerea sa la Atena, atmosfera de familie din palatul de pe Acropole era încordată, pentru că Fedra avea sentimente incestuoase de iubire față de Hipolit, fiul lui Tezeu cu Hipolita. El i-a respins avansurile. Dovezi mincinoase din partea Fedrei l-au determinat pe regele furios să-și ucidă fiul aruncându-l în mâinile zeului mării, Poseidon. Simțindu-se vinovată, Fedra s-a sinucis.

Atenienii erau siguri că Tezeu era o figură istorică. O galeră cu 30 de vâsle, despre care se spune că ar fi fost nava pe care navigase spre Creta și înapoi, fusese păstrată și în secolul al IV-lea era încă expusă publicului. Pe măsură ce putrezeau, vechile ei bârne erau înlocuite cu lemn nou. Acest lucru le-a oferit filosofilor o enigmă pe care să le-o prezinte elevilor lor. După ce toate lemnele fuseseră schimbate, galera mai era aceeași sau alta?

În realitate, desigur, Tezeu a fost un personaj fictiv și probabil apăruse ca o divinitate locală în nordul Atticii. Cu toate acestea, a existat un aspect al reușitei sale care chiar a avut loc, deși data nu este cunoscută, și meritul personal trebuie să revină unui alt lider (sau lideri) al cărui nume s-a pierdut. Acesta a fost primul pas pe care Atena l-a făcut spre măreție.

Atena, cu cetatea ei aproape impenetrabilă, era cea mai mare dintre numeroasele orașe și sate independente din Attica. Plutarh povestește că Tezeu

a conceput un plan minunat și amplu, care nu însemna nimic altceva decât concentrarea locuitorilor din Attica într-o singură zonă urbană. În acest fel i-a transformat într-o singură comunitate, aparținând unui singur oraș; până atunci fuseseră împrăștiați, astfel încât fusese dificil să-i adune în scopul unui interes comun.⁹

A făcut insistent campanie sat după sat și a câștigat susținerea săracilor. Pentru clasele mai influente, el a propus instituirea unei forme limitate de democrație. Toți cetățenii trebuiau să fie pe picior de egalitate, deși guvernarea și organizarea ritualurilor religioase urmau să fie plasate (sau să rămână) în mâinile aristocrației funciare. Mulți au mers să locuiască la Atena, părăsind-o apoi în fiecare zi, ca să lucreze la câmp.

Procesul a fost numit sinoecism (synoecism), care însemna „unificarea într-o singură entitate urbană”. Attica era acum un stat unitar, cu control centralizat exercitat de Atena. Cu alte cuvinte, a devenit un oraș-stat, sau (ca să folosim un cuvânt grecesc) un *polis*. Eroul național Tezeu este cel care a fost simbolul acestei dezvoltări revoluționare.

Reforme similare au avut loc și în alte părți ale Greciei, dar nu întotdeauna cu succes total. În Beoția, de exemplu, teritoriile situate la nord de Attica, cel mai mare oraș, Teba, nu a reușit niciodată să obțină mai mult decât o federație nespusă. De-a lungul istoriei sale a fost mereu nevoit să recurgă la forță pentru a-și menține autoritatea asupra părților sale constitutive.

Tezeu a fost considerat primul conducător popular din Atena. El a renunțat la puterea sa regală, rezervându-și doar comanda supremă în război și asigurarea respectării legii. În practică, desigur, acest lucru însemna că tot el era la conducere, un autocrat binevoitor. Verdictul general al lui Plutarh este că el „a fondat o comunitate, ca să spunem așa, a tuturor tipurilor de cetățeni și din toate mediile. Cu toate acestea, el nu a lăsat ca democrația sa să devină confuză și dezorganizată de mulțimile de imigranți.”¹⁰

Aceste povești despre Tezeu reflectă atitudinile celor care le-au inventat – adică atenienii aflați în căutarea unui mit fondator. Tâlhăria și violența erau ceva obișnuit în lumea clasică, iar aici avem un erou pregătit și capabil să elimine comportamentul criminal oriunde l-ar fi găsit. Mai mult, faptele sale sunt clar construite după modelul celebrelor Munci ale lui Heracle, sarcini aparent imposibile, pe care un bărbat puternic le îndeplinea cu ușurință. Atena voia propria variantă a lui Heracle, personalizată.

Un adept al statului de drept, Tezeu – acest personaj mitologic – era foarte bucuros să-l încalce când îi convenea. Indolent, sexist și oarecum sociopat, inteligent și atrăgător, lipsit de respect față de zei și gata să se lase pedepsit pentru impertinența lui, Tezeu era genul de om cu care atenienii își doreau să semene. Ne vom mai întâlni cu acest tipar de ne-numărate ori pe măsură ce vom parcurge istoria orașului.

„Epoca întunecată“, care a urmat după prăbușirea misterioasă a civilizației miceniene a durat aproximativ trei secole. Monarhii precum Tezeu au devenit o raritate și, cu ceva timp înainte de 800, când grecii s-au făcut remarcați, Atena s-a transformat într-o republică guvernată de un grup de familii nobile, o aristocrație. Combativi și indisciplinați, aceștia erau practic un grup de persoane ca Tezeu.

În schimb, spartanii, ceilalți protagoniști ai noștri, au fost conservatori și și-au păstrat regii. De fapt, nu puteau fi mai diferiți de atenieni în aproape toate privințele. Cele două state se înțelegeau foarte prost. Un prieten sincer din cetatea Corintului le-a spus spartanilor cât de puține au în comun cu atenienii. „Ei sunt inovatori, gândesc repede și sunt ingenioși când este vorba să-și pună în aplicare planurile, în timp ce vouă vă place să vă agățați de ceea ce aveți, nu veniți cu idei noi și, când acționați, nu obțineți niciodată pe cât ar trebui.“¹¹

În timp ce atenienii erau deschiși la minte și entuziasmați de schimbare, Sparta se temea și se opunea schimbării, după cum vom vedea în continuare.

UN STAT RĂZBOINIC

Tânărul spartan era îngrozit¹, dar foarte hotărât. Nu trebuia să se dezamăgească nici pe sine, nici pe tovarășii săi. Aceștia aveau ordine stricte de la instructorii lor oficiali să fure tot ce puteau și de unde puteau. Singura lor crimă era să fie descoperiți.

Ceilalți din grupa sa de vârstă furaseră o vulpe tânără îmblânzită și i-o dăduseră să aibă grijă de ea. Când stăpânii ei au venit să o caute, adolescentul ținea vulpea sub manta. Animalul, speriat, s-a zbatut să scape; a început să-l muște de coaste și i-a sfâșiat intestinele. Pentru a evita să fie descoperit, adolescentul nu s-a mișcat și nu a făcut nici un zgomot.

Stăpânii au plecat și prietenii băiatului și-au dat seama ce se întâmplase. L-au muștrat pentru prostia lui. Era mult mai bine să lase animalul să fie găsit decât să-și piardă viața. „Nu!“, a răspuns el, deși rănit mortal. „Mai bine să mori fără să cedezi durerii, decât să salvezi o viață și să trăiești pentru totdeauna în rușine.“

Această celebră parabolă era o lecție pentru tinerii spartani.

Originile Spartei, sau Lacedemonia, numele său oficial, sunt ascunse în detaliile mitului antic. Cetățenii săi s-au numărat printre „invadatorii“ dorienii ai Greciei, spre deosebire de „nativii“ ionieni. Până la sfârșitul secolului al VIII-lea, devenise unul dintre marile orașe-stat ale Greciei. N-ai crede dacă ar fi să judeci după aparențe.

Sparta, capitala Lacedemoniei, se afla într-o vale fertilă de râu din sudul Peloponezului. Țara se numea Laconia, iar râul, Eurotas. Peloponezul era, la fel ca restul Greciei continentale, stâncos și arid, cu doar câteva petice de terenuri agricole. Munții erau încă împăduriți, dar procesul de despădurire avansa rapid. La vest, dar despărțită de Sparta prin bariera înaltă a lanțului muntos Taygetus, se întindea câmpia aluvionară Messenia, întinsă, bogată și tentantă.

În ceea ce privește Sparta însăși, abia dacă putea fi numită oraș, darămite cetate. Semăna foarte mult cu ceea ce era de fapt – o adunătură aleatorie de patru sate. Erau câteva altare, sanctuare și temple neimpressive, precum și barăci pentru soldați. Avea un fel de citadelă care,